

Kyrkomöte och partipolitik – en harmonisk förening?

Klas Hansson, docent i kyrkohistoria
Svensk Pastortidskrift 10 2021

Hur kom det sig att partipolitiska grupper etablerade sig i kyrkomötet? Det vill säga: varför blev det just de politiska partierna som ställde upp i kyrkomötesvalen. En annan fråga är om partiernas allmänpolitiska ställningstaganden och inriktning har påverkat ärendena i kyrkomötet. Det är det som brukar kallas politisering. Det ordet är besvärande, menar jag, eftersom det har en negativ klang. Därför använder jag heller begreppet partipolitisk påverkan. Dessa båda frågor har jag undersökt.

Partierna

I dagarna har de olika nomineringsgrupperna registrerat sina kandidater inför höstens kyrkoval, också till kyrkomötet. Det är en omfattande valapparat som dras igång inför de direkta valen av kyrkomötesledamöter. Det finns nomineringsgrupper med olika karaktär. Den i kyrkomötet dominerande gruppen är de som är direkt anslutna till sina politiska partier: Socialdemokraterna, Centerpartiet och Sverigedemokraterna. Politiskt skiljer de sig avsevärt men här har de mycket gemensamt. Nomineringar sker inom partiets vanliga politiska organ. Partiernas valprogram fastställs på samma sätt som andra valprogram, i de politiska styrelserna, för kyrkomötet nationellt. Inför förra kyrkomötesvalet deklarerade både Stefan Löfven, Jimmie Åkesson och Annie Lööf att deras program var en bra grund att stå på. Partiernas värderingar skulle vara med och påverka Svenska kyrkan. Genom att rösta på ett politiskt partis kandidater visste man vad dessa stod för. Tillsammans har partier med denna inställning en majoritet i kyrkomötet.

Den andra gruppen är de som har lämnat det direkta organisatoriska sambandet med sina partier men arbetar med dessas politiska bakgrund och värderingar. Det gäller Vänstern i Svenska kyrkan, Miljöpartister i Svenska kyrkan, Fria liberaler i Svenska kyrkan, Borgerligt alternativ (Moderaterna) och Kristdemokrater för en levande kyrka. I egna organ utser de vilka som ska stå på valsedlarna och fastställer även sina egna program. När jag har intervjuat deras gruppleddare i kyrkomötet under 2018 har jag noterat att det hos några finns en viss saknad efter det närmare samarbetet med partiet, inte minst det organisatoriska stödet som de tidigare fick av ombudsmän och kanslier. Och det är inte länge sedan frågan var uppe på Moderaternas stämma om att åter direkt träda fram som ett politiskt parti i kyrkomötesvalet.

Sist finns de partipolitiskt obundna grupperna, Öppen kyrka, Frimodig kyrka och Partipolitiskt obundna i Svenska kyrkan. De förenas av att vara motståndare till det partipolitiska systemet i kyrkomötet. De fastställer sina egna program och beslutar om sina kandidater.

Val med politiska förtecken

När den nya församlingsstyrelselagen kom till 1930 infördes kyrkofullmäktige i alla församlingar som hade mer än 5000 invånare. Det var bara 222 församlingar av 2506. Men en för framtiden avgörande princip etablerades: eftersom valen skulle vara proportionella behövde det finnas olika partier eller grupper att lägga sin röst på. Det bäddade för ett partipolitiskt inflytande över församlingarna, något som både Yngve Brilioth och Gunnar Hultgren, båda framtida ärkebiskopar, varnade för i sina herdabrev till Växjö och Visby stift. Det skulle vara ”en anomali, om kyrkorådet, församlingens centrala legala organ, visserligen

ombesörjer ärenden rörande kyrkobyggnaden och gudstjänstliv men saknar varje kontakt med församlinglivet i övrigt,” skrev Hultgren. Faran tycktes vara stor att få helt sekulära kyrkoråd.

Kyrkomötet bestod på 1930-talet dels av församlingarna valda ombud, dels av självskrivna biskopar och valda präster. Antalet ombud som församlingarna utsåg var så få att det inte gick att ordna några proportionella val. De valdes av elektorer vid särskilda sammanträden. De flesta stift hade två ombud. Jag har dock sett att i Stockholm, som hade fyra ombud, var det redan på den här tiden en kamp om platserna mellan borgerliga och socialister, som det uttrycktes. 1932 valdes Arthur Engberg till kyrkomötesledamot. Han betraktade kyrkan som en statsinstitution och var personligen emot den kristna trosåskådningen. Socialisterna hade lyckats samla tillräckligt många 1932 för att få med Engberg till kyrkomötet. 1934 (kyrkomötet hade inga mandatperioder utan valdes på nytt inför varje sammanträde) valdes inte Engberg om trots att han kandiderade. De borgerliga hade uppådat tillräckligt många elektorer från kyrkostämmorna i sina församlingar för att förhindra ett omval. Redan under 1930-talet fanns det alltså en partipolitisk konflikt om kyrkomötesvalen i Stockholm.

Proportionella val införs

Vid 1948 års kyrkomöte diskuterades ett förslag till ett utökat antal ledamöter i kyrkomötet. Det skulle bredda rekryteringen. Dittills hade titlar som häradshövding och rektor varit vanliga bland dem som valdes, nästan bara män. Nu skulle en bredare del av kyrkans folk kunna väljas in. Och valen skulle bli proportionella. I debatten sade Bo Giertz, senare biskop i Göteborg, att han inte kunde se några andra grupper som skulle ställa upp i dessa val än de politiska partierna. Skulle det vara EFS eller missionsvänner som skapade egna grupper? Men, tänkte han, och flera av de andra biskoparna, det skulle ändå inte bli så att de partipolitiska hänsynen skulle bli dominerande. I stället var den fromma förhoppningen att frågorna skulle avgöras efter de saksäl som presenterades. Ärendet skulle stå i centrum, inte den partipolitiska bakgrunden. Valen fortsatte att vara indirekta och det var fortfarande ett kategoriindelad kyrkomöte som sammanträdde.

Under de många åren av diskussioner om kyrka-stat-frågan lade biskoparna fram en gemensam motion vid 1968 års kyrkomöte. Den innehöll förslag om ett fritt valt kyrkomöte. Bo Giertz försvarade förslaget med att erfarenheterna från de framväxande stiftstingen (som stödde det frivilliga församlingsarbetet i stiftet) var så goda att det nu fanns en enighet om att släppa kategoriindelningen. Han gav inte några närmare motiveringar till sitt ställningstagande och tycks ha bortsett från att ett kommande kyrkomöte skulle svara för hela normgivningen inom kyrkan. Det var, enligt förslaget, bara frågor om kyrkans böcker där biskoparna skulle medverka. Redaktören och socialdemokraten Arndt Johansson, som länge verkat för en sådan sammansättning av kyrkomötet, var nöjd. Det var däremot inte domprosten i Strängnäs Carl Strandberg, som menade att en sådan fråga behövde utredas grundligt innan några beslut fattades.

1982 års kyrkomötesreform

När kyrkomötet 1979 hade avvisat folkpartiregeringens förslag till förändrade relationer mellan stat och kyrka – helt emot deras egna partiers hållning i frågan – inträdde ett dödläge. Efter Sveriges nya konstitution 1974 var det enbart riksdagen som kunde stifta lag och kyrkomötets medbestämmande i kyrkolagsfrågor måste bort. Efter en fyrpartiöverenskommelse mellan Socialdemokraterna, Folkpartiet, Centern och Moderaterna initierades en process som ledde fram till 1982 års kyrkomötesreform. Deltagandet i lagstiftningen avskaffades men kyrkomötet fick besluta om en del inomkyrkliga frågor.

Kyrkomötet fick 251 ledamöter, valda utan kategoriindelning. Biskoparna var inte längre självskrivna. Socialdemokraterna hade varit motståndare till att de över huvud taget skulle vara med på kyrkomötet; de skulle bara kallas in likt statsråd i riksdagen, för att svara för sina frågor. Det var en jämförelse som knappast var korrekt – biskoparna hade inte den ställningen att styra kyrkan som ett statsråd hade i regeringen. Men beslutet blev att biskoparna skulle vara med, men utan rösträtt. Socialdemokraterna var även emot att ärkebiskopen skulle vara ordförande i den Centralstyrelse som skulle tillsättas, men fick ge sig även på denna punkt. I de utredningar som föregick 1982 års reform framhölls att kyrkans *tjänstemän* – biskoparna – inte skulle påverka frågorna mer än andra. Det fanns ingen ecklesiologisk analys, endast en demokratisk. När biskopen betraktades som tjänsteman saknade detta kontakt med kyrkans självförståelse av *episkopén* i kyrkan liksom med den ekumeniska utvecklingen. När Finlands evangelisk lutherska kyrka reformerade sitt kyrkomöte tog man sin utgångspunkt, inte i demokratin, utan i kyrkans bekännelse. Den var grunden för hur ett kyrkomöte skulle komponeras.

Det nya kyrkomötet fick en läronämnd som utifrån kyrkans tro, bekännelse och lära skulle granska och yttra sig över kyrkomötets ärenden. Det skulle vara ämbetets inflytande i kyrkomötet. I denna var biskoparna självskrivna, men den skulle också bestå av åtta av kyrkomötet valda ledamöter. Det gick till så att kyrkomötet utsåg tre professorer på förslag av ärkebiskopen och dessutom en ledamot från varje nomineringsgrupp. Vid några val ratades den person de partipolitiskt obundna föreslog och det blev i stället två socialdemokrater. Systemet gjorde det möjligt för de olika grupperna att inifrån följa och påverka nämndens yttranden. En fråga som jag lyft fram, och som inte diskuterades vid inrättandet av läronämnden, var varför kyrkomötet skulle välja ledamöter i en nämnd som skulle svara för ämbetslinjens hållning. Mer renodlat hade varit om biskoparna, om det behövdes, hade kompletterats med prästvigda.

Präster skulle väljas på samma sätt som andra ledamöter. Det innebar att de behövde tillhöra en nomineringsgrupp. För de flesta innebar det anslutning till ett politiskt parti. Vid de första kyrkomötesvalet utgjorde prästerna 35% (89) av antalet ledamöter. Men det rådde en oklarhet. Var de valda som präster, eller var de valda och skulle främst företräda sin politiska partier? Skillnaden mot tidigare, när de skulle agera som präster efter sina vigningslöften var tydlig. De hade blivit representanter för olika partier.

Vid det första kyrkomötet lät sig tre biskopar väljas in. Det var Per-Olov Ahrén, Lund, Arne Palmqvist, Västerås och Lars Carlzon, Stockholm. Även om de ansågs representera sina stift och inte ett särskilt parti innebar det att kyrkomötet rymde två sorters biskopar: de som var ledamöter och fick rösta, och de som bara skulle vara närvarande. Ärkebiskop Bertil Werkström accepterade inte denna ordning och efter den första mandatperioden var det endast Lars Carlzon som lät sig väljas in, nu som emeritus och representant för socialdemokraterna.

Inom kyrkomötet arbetade de olika grupperna på samma sätt som i riksdagen. Gruppmöten, regler för hur motioner fick väckas och hur gruppen skulle rösta hörde till arbetet. Regler för grupperna kopierades från riksdagen. Socialdemokraterna tänkte sig 1987 att de skulle utarbeta en socialdemokratisk kyrkosyn, bibelsyn och människosyn. Jag har dock inte kunnat finna att det blev något av dessa planer, som kan tyckas storvulna, orealistiska och naiva. Men det ger en bild av vilken roll man tänkte sig att den partipolitiska ideologin skulle spela i en kyrka.

De olika grupperna besöktes regelbundet av partiföreträdare, partisekreterare och ministrar, inte bara för att överlägga om kyrkofrågor, utan även om allmänpolitiska frågor, till exempel inför ett stundande riksdagsval. De utgjorde grupperingar inom respektive parti som skulle föra partiets talan.

Kyrkomötet efter 2000

När Svenska kyrkan och staten fick ändrade relationer 2000 fanns det förhoppningar om att det partipolitiska inflytandet skulle försvinna. Så blev det inte. I stället gjorde Sverigedemokraterna entré i kyrkomötet liksom Miljöpartiet. Efter några år kom allt fler av de partipolitiska grupperna att lämna det formella sambandet med sina partier men behöll sina partiets ideologi. De blev självstyrande grupper men med en politisk anknytning.

Valen till kyrkomötet blev direkta. Tidigare var det församlingarnas valda representanter som utsåg kyrkomötesledamöterna, nu blev det i stället en valfråga. Det är möjligt att det bidragit till att den partipolitiska aspekten stärkts, inte minst sedan Sverigedemokraterna kandiderade. I propagandan inför några val framhålls att det var viktigt att utestänga Sverigedemokraterna.

Men att göra valet till kyrkomötet direkt var också ett ecklesiologiskt ställningstagande, även om sådana frågor knappast var med i diskussionerna om valfrågorna. Ecklesiologiskt på det viset att kyrkomötet på detta sätt blev medlemmarnas organ, inte som tidigare församlingarnas. En princip där kyrkans olika nivåer hänger samman byttes mot en princip där medlemmen betonades (även om medlemmen betecknades med ett possessivt uttryck som tillhörig). Det var en väsentlig förändring i förståelsen av kyrkomötet.

Jag har intervjuat alla gruppledarna i kyrkomötet under 2018. Jag vill endast nämna några observationer. Som tidigare sker mycket av arbetet i kyrkomötet inom de olika nomineringsgrupperna. Ofta inleds gruppdessa möten med en andakt. I den socialdemokratiska gruppen sjungs internationalen; vid en kontroll med riksdagen kan jag notera att den socialdemokratiska riksdagsgruppen inte gör det. Inom några av grupperna uttalas en viss antiklerikalism. De vigda är för många i kyrkomötet. De bär krage, som om de vore förmer än andra. Arbetet bedrivs inom grupperna efter de principer och idéer som finns inom den politiska grupperingen de tillhör. Dessa hade ju tillkommit för samhällets styrning och för att lösa socioekonomiska frågor, inte för att hantera en kyrkas beroende av uppenbarelsen. Här menar jag att det finns en spänning om vilka värderingar som ska styra.

Tio kyrkomötesfrågor

Finns det då ett konkret samband mellan de politiska partierna och kyrkomötesarbetet? Ett samband är att gruppledaren för socialdemokraternas nomineringsgrupp är adjungerad i partistyrelsen. Samhörigheten är alltså tydlig. Men det finns också i hur olika frågor har behandlats.

Jag har studerat tio frågor som under lång tid har behandlats i kyrkomötet efter 2000. Jag väljer här att sammanfatta hur sambandet med partipolitiken ser ut i några av dem.

Abortfrågan

Fram till 2018 togs abortfrågan upp vid sex tillfällen. Det är framför allt ledamöter från Frimodig kyrka och Sverigedemokraterna som drivit den. Intressant är att Kristdemokraterna, trots att detta varit en viktig fråga inom partiet, inte har tagit upp den i kyrkomötet. Sverigedemokraterna har motionerat i frågan upprepade gånger i riksdagen, bland annat om att sänka gränsen för fri abort till 12:e veckan. Vice partiordföranden Julia Kronlid har väckt

olika frågor om abort mer än 35 gånger och dessa har omsatts till motioner även inom kyrkomötet. Det finns ett klart samband mellan partipolitik och kyrka.

Böneutrop

Frågan om böneutrop har varit upp till behandling i riksdagen sedan 2012 efter motioner från Sverigedemokraterna. Liknande motioner har väckts inom kyrkomötet så att kyrkan skulle vara negativ till att tillstånd skulle ges för sådana utrop; böneutrop sågs som en religiös propaganda i det offentliga rummet. Sverigedemokraterna följde upp den politik som partiet drivit i flera riksdagar om att böneutrop skulle förbjudas. Nomineringsgrupperna med anknytning till Kristdemokraterna och Moderaterna har däremot inte lyft upp sina partiets ställningstaganden i kyrkomötet.

Konfessionella friskolor

Frågan om att dels utreda erfarenheterna från kyrkans friskolor, dels arbeta fram riktlinjer hur församlingarna skulle kunna starta sådana skolor väcktes i en motion 2018 från kristdemokratiskt håll. Konfessionella skolor hade diskuterats många gånger tidigare. Ställningstagandena i kyrkomötet gick i enlighet med nomineringsgruppernas partipolitiska tillhörighet. Från socialdemokratiskt håll uttalade Wanja Lundby-Wallin sig mot friskolor som sådana. Och en annan socialdemokrat hävdade att han som socialdemokratisk politiker drev motstånd mot sådana skolor i den allmänna politiken och således också i kyrkomötet. Debatten präglades av de ställningstaganden partierna hade gjort inför riksdagsvalet 2018. Men frågan om det ur kyrkans perspektiv var väsentligt ur aspekten om kristen fostran fick vika för den allmänna partipolitiken.

Golv och tak för kyrkoavgiften

När ska en medlem börja betala kyrkoavgift? Och hur mycket ska en medlem behöva betala i kyrkoavgift. Det är det som brukar kallas för golv och tak. Denna fråga har partierna gripit sig an efter sina vanliga skattepolitiska idéer. Vänstern har önskat att det ska finnas ett golv, det vill säga att proportionaliteten i kyrkoavgiften ska inträda senare än kommunalskatten. Och Borgerligt alternativ har efter moderata skattepolitiska idéer velat sätta ett tak för hur mycket en enskild ska betala. Frågorna har återkommit gång på gång både i riksdagen och i kyrkomötet. Det tycks som om bristande framgång i det ena forat inte avskräcker från att driva frågan vidare, när det finns ett annat forum där samma fråga kan väckas.

Lag om Svenska kyrkan

Folkpartiet/Liberalerna var absolut motståndare till att det skulle bli en särskild lag för Svenska kyrkan vid relationsförändringen. I stället borde det vara en lag som gällde för samtliga trossamfund. Nu blev det inte så, men partiet lät sig inte nöja. Redan på det första kyrkomötet motionerade man om att ta upp överläggningar med staten för att skrota Lagen om Svenska kyrkan. Det har sedan fortsatt med motioner i kyrkomötet och i riksdagen om en förändring. Den lag som var en del av överenskommelsen mellan stat och kyrka, ville partiet således omedelbart förändra. Motionerna kan knappast ses som ett värnande om Svenska kyrkan av partiets kyrkomötesledamöter utan i stället som en aktion för att driva igenom en partipolitisk princip.

Vigsel av samkönade par

Frågan om vigsel av samkönade par har en lång bakgrundshistoria. Den ska inte tecknas här. Men när frågan skulle avgöras vid kyrkomötet 2009 var den politiska aktiviteten hög, med besök från partifolk i de olika nomineringsgruppernas interna sammanträden. Resultatet blev

att grupperna följde sin egna partiers linjer i riksdagen. Centerns talesperson i debatten Ulla Rickardsson uppgav för mig att grunden för gruppens ställningstagande var kärleksbudskapet och att ledamöterna hade centerideologin i sina hjärtan; det var avgörande.

Harmoni eller disharmoni

Min slutsats är att det utan tvekan finns en partipolitisk påverkan på kyrkomötet. Förhoppningen om att det var sakfrågorna som skulle bli avgörande har visat sig vara fel. Det är snarare så att i många frågor är det partiernas ideologi och ställningstaganden som är centralt.

I min forskning har jag definierat att en partipolitisk påverkan föreligger

- när beslutsbefogenheter hos en nomineringsgrupp ligger hos ett politiskt parti
- när en nomineringsgrupp har en partipolitisk ideologi som utgångspunkt
- när beslut eller argumentation har partipolitiska inslag, såsom att riksdagsfrågor drivs i kyrkomötet och vice versa.

Jag har visat att en sådan partipolitisk påverkan föreligger. Den är strukturell genom valsysteem och vilka nomineringsgrupper som träder fram. Jag kan inte se att en ideologisk politisk grund är i harmoni med kyrkans egen självförståelse som samfund. Den partipolitiska grunden och dess värderingar lyfts fram som en utgångspunkt för hur kyrkan ska formas. Det ställer frågan om vilken värdegrund som ska vara utgångspunkten för arbetet i kyrkomötet, en fråga som den tidigare generalsekreteraren – och socialdemokraten – Sören Ekström tog upp i ett par artiklar i *Kyrkans tidning* 2014. Var hör hjärtat hemma?

Det är partiorgan som beslutar om listor inför valen och om de kyrkopolitiska programmen. I sakfrågor i kyrkomötet är ibland den politiska utgångspunkten tydlig. I debatten framhålls att de som tillhör politiskt obundna grupper är ideologiskt oklara, trots att dessa har utarbetade principiella och praktiska kyrkoprogram.

Ingen annan kyrka har en ordning som denna. Det betyder inte att man saknar grupper, motsättningar eller diskussioner. Men de har sin grund i teologiska, ecklesiologiska och praktiskt kyrkliga överväganden. Konservativa, befrielseologiska, feministiska och liberala grundpositioner möter varandra. Det är inget förhållande där ledamöterna är apolitiska. De röstar säkert på olika partier i aktuella val. Men deras utgångspunkt i kyrkan är inte partipolitisk.

Sammantaget finns det skäl att ifrågasätta den ordning som Svenska kyrkan har som en från staten fri kyrka. Denna nya ställning begränsas av att de flesta kyrkomötesledamöterna har en bundenhet till partier och politiska idétraditioner. Det är en disharmonisk förening mellan partipolitik och kyrkomöte.

Klas Hansson. *Kyrkomöte och partipolitik. Politisk påverkan på Svenska kyrkans kyrkomöte 1930–2018*. Artos 2018.